

methodological, research and informative cultures; integration of principles of problem, variability in an educational process, application of different forms and methods of studies. Certainly, that for forming of competent teacher it is extraordinarily important to inculcate the integral system of bringing in of students to dialogic co-operation. Therefore in the process of teaching of pedagogical disciplines we use such methods and forms studies of problem and interactive character, that will assist creation of valued-semantic, problem-searching space; will provide forming of proof interest of students to the process of development of personality dialogic culture and requirement in саморозвумку and self-education (problem lecture, dialog – micro-examination, binary lecture, seminar-dialogue, lectures-discussions, internet-dialogue, role pedagogical plays, analysis of pedagogical situations, group discussions on the analysis of the different going near the decision of pedagogical tasks and their self-examination, defence of pedagogical projects).

Key words: *dialog, dialogic intercourse, dialogic interaction, educational dialog, dialogic culture.*

УДК 147.589.25

І. І. Проценко, Ю. О. Сіпко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглянуто основні підходи до визначення поняття «обдарованість» та «обдаровані діти» й на їх основі проаналізовано характерні особливості обдарованих дітей. У представленій статті описано та схарактеризовано основні напрями роботи з обдарованими дітьми в дошкільному навчальному закладі. Встановлено, що системна робота вихователя ДНЗ з обдарованими дітьми спеціалізується на використанні різних психодіагностичних методик, методів, форм, які можуть бути доповнені анкетами батьків та спостереженнями вихователів і психологів за дитиною. З'ясовано, що обдарованість дитини проявляється й розвивається, насамперед, у творчій діяльності й зумовлюється мотивацією навчальної діяльності, характерологічними та індивідуальними особливостями прояву.

Ключові слова: *обдарованість, обдарована дитина, особливості обдарованих дітей, робота з обдарованими дітьми, вихователі, дошкільні навчальні заклади, напрями роботи з дітьми, системна робота вихователя.*

Постановка проблеми. У сучасному світі проблема обдарованості дітей стає однією з актуальних. Насамперед, це можна пояснити потребою людства в неординарних творчих особистостях, тому протягом багатьох століть і в наш час багато педагогів приділяють значну увагу діагностиці та розвитку дитячої обдарованості. Одним із найважливіших завдань удосконалення системи освіти є виявлення на ранніх етапах талановитих, обдарованих дітей, їх виховання та навчання. Обдарованість необхідно своєчасно виявити й розвивати, адже як стверджують дослідники, що багато обдарованих людей не реалізували своїх можливостей саме через несприятливе виховання в дитинстві. Саме недостатній рівень підготовки й обізнаності вихователів і батьків, щодо роботи з обдарованими дітьми,

призводить до неадекватної оцінки їх діяльності та особистісних якостей, творче мислення розглядається як певне відхилення від норми й нерідко така дитина не знаходить розуміння ні вихователів, ні батьків, ні однолітків. На даний час більшість психологів розглядають обдарованість як складне психологічне явище, невіддільне від особистості, як наявність здібностей, їх своєрідне поєднання, від якого залежить можливість успішної діяльності. Зараз можна почути таку думку, що обдаровані діти не потребують допомоги дорослих, їм непотрібно приділяти особливої уваги й керувати ними. Однак, не слід забувати, що саме такі діти найбільш чутливі до оцінки їх діяльності, мислення й поведінки, краще розуміють відносини та зв'язки. Різноманітні методики в роботі вихователя з обдарованими дітьми виступають одним із варіантів реалізації права дитини на свою індивідуальність.

Аналіз актуальних досліджень. Численні праці багатьох учених Л. Венгер, Ю. Гільбух, М. Лейтес присвячені сутності поняття «обдарована дитина», виявленню й роботі з такими дітьми, розгляду їх психологічних проблем. Вивченням даної проблеми займаються наукові співробітники лабораторії психології дошкільного інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України С. Кулачківська, С. Ладивір та багато інших педагогів і науковців, зокрема, О. Зазимко, Р. Павелків, О. Цигипало та ін. З 1975 року існує Всесвітня рада з обдарованими і талановитими дітьми, яка координує роботу з вивчення, навчання й виховання дітей, організовує міжнародні конференції.

Отже, основна **мета статті** полягає у визначенні сутності понять «обдарованість» і «обдаровані діти» та з'ясуванні основних напрямів роботи з обдарованими дітьми в дошкільному навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. Одним із перших педагогів, хто глибоко вивчав проблеми здібних і обдарованих дітей, був видатний німецький педагог Ф. Дістервег, який відстоював принцип природо відповідності виховання. Він зазначав, що одна з основних вимог, які сучасна дійсність висуває перед вихователем, – це розвиток самостійності [9, 32].

На його думку, головним завданням навчання є розвиток розумових сил і здібностей дітей. Особливу цінність мають знання й навички, досягнуті дитиною самостійно, бо саме в цьому закладається основа розвитку її творчої особистості.

М. Лейтес висунув власну гіпотезу обдарованості: «Ключ до розуміння раннього розквіту інтелекту в тому, що в таких дітей, унаслідок дуже швидкого темпу розвитку, відбувається зближення та суміщення в часі вікової чутливості, властивостей вікової обдарованості, які йдуть із різних періодів дитинства. І це, судячи з усього, певний час призводить до посилення передумов розвитку інтелекту» [7, 118].

Загалом, обдарованість – це поняття загальної психології, під яким розуміють високий рівень задатків, схильностей. Вона є результатом і свідченням високого рівня інтелектуального розвитку індивіда [10, 223].

Індивідуальну потенційну своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності, нерідко називають саме таким поняттям, як «обдарованість».

Обдаровані діти – це діти, у яких наявні високий творчий потенціал і рівень розвитку здібностей. Більшість дослідників виділяють такі найважливіші характеристики обдарованих дітей, як: багатий активний словник; сформованість навичок логічного мислення; ранній прояв високої пізнавальної допитливості й активності; швидке та точне виконання розумових операцій; розвиток логічного мислення й уяви; виражена установка на творче виконання завдань; швидкість і оригінальність словесних асоціацій; володіння основними компонентами вміння вчитися. До вище перелічених характеристик можна додати ще й те, що такі діти є досить оригінальними у своєму спілкуванні й поведінці. Це означає те, що під час спілкування з ровесниками чи дорослими, вони використовують особливі способи, а також виявляють уміння спілкуватися за допомогою міміки, жестів, інтонації, а не лише словесно. Також можна сказати, що більшість обдарованих дітей прагне до лідерства в тій чи іншій спільній діяльності. Коли йдеться про творчі ігри, то такі діти найчастіше обирають собі роль дорослого та змагаються з іншими дітьми. Це досить відповідальні й самокритичні діти, які пред'являють до себе високі вимоги та не люблять, коли їм приділяють підвищену увагу, обговорюють їх винятковість. Обдаровані діти значно випереджають однолітків у моральному розвитку, активно прагнучи справедливості та правди, у них також присутній інтерес до духовних цінностей [1, 117–118].

Проблема дитячої обдарованості є проблемою культурного потенціалу нації. Постає питання, як виявити обдарованість дитини та створити належні умови для розвитку їх таланту. Варто зазначити, що численні дослідження, проведені як у нашій державі, так і за кордоном, свідчать, що завжди народжується однакова кількість обдарованих, надзвичайно обдарованих і геніальних людей [2, 18].

Що ж до психосоціального розвитку, то обдарованим дітям зазвичай властиві такі риси: сильно розвинене почуття справедливості, що виявляється дуже рано; дуже яскрава уява, у якій зливаються вигадка й реальність; добре розвинене почуття гумору (наприклад, обоюжують гру слів); спроби вирішувати заскладні для них проблеми; перебільшені страхи й надмірне сприйняття невербальних проявів почуттів, підвищена вразливість; розмаїтість інтересів; інколи перебивають дорослих, не дослухають відповіді на поставлене запитання, тому що люблять самостійно «докопуватися» до суті [6, 16].

Однією з характерних особливостей обдарованих дітей є надзвичайно високий рівень експресивної діяльності, вираження назовні сприйнятої та опрацьованої інформації. Дитина трансформує сприйняту

інформацію відповідно до свого індивідуального досвіду. Її поведінка є вибірковою – вона підпорядковується певним схильностям [7, 17].

На думку, Ю. Гільбуха, особливою в обдарованих дітей є самооцінка, тобто уявлення дитини про власні сили й можливості. Цілком закономірно, що самооцінка в таких дітей і підлітків дуже висока, однак іноді, в надто емоційних дітей, самооцінка вирізняється суперечливістю, нестабільністю – від дуже високої самооцінки дитини в одних випадках до іншої крайності в інших, коли вона вже вважає, що нічого не вміє [4, 19].

Важливу сторону обдарованості дітей та їхні психолого–педагогічні особливості розглядає у своїх працях М. Лейтес. Вивчаючи вікові передумови обдарованості, він розрізняє такі категорії дітей:

I – діти, які відрізняються надзвичайно швидким темпом розумового розвитку, високим рівнем інтелекту загалом, що особливо помітно в дошкільному й молодшому шкільному віці;

II – діти зі звичайним рівнем інтелекту, які лідирують у певних видах діяльності (наприклад, у деяких напрямках науки або техніки).

III – діти, які не досягають помітних успіхів у навчанні або творчих заняттях, але відрізняються неабиякими, своєрідними проявам інтелекту (скажімо, надзвичайно розвинутою пам'яттю, увагою, спостережливістю). Їм притаманні властивості, які пізніше можуть стати професійно важливими й надати перевагу в певних умовах життя та діяльності. Про дітей цієї групи доцільно говорити як про таких, які мають ознаки потенційної обдарованості [6, 35].

Як свідчать нормативні документи, проблема обдарованості зараз стає все актуальнішою й тому вихователю, передусім, необхідно виявляти, виховувати обдарованих дітей ще в умовах дошкільного навчального закладу, використовуючи різні види робіт з розвитку здібностей. Він має враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, формувати й підтримувати позитивні мотиви, залучати її до активної діяльності, виявляти незвичайні творчі здібності.

Тому, на даний момент, виникає питання, як в умовах ДНЗ організувати роботу щодо виявлення й виховання особистості, яка вміє мислити творчо, яку називають обдарованою дитиною. Адже такі діти потребують особливої уваги, інноваційних форм і методів роботи з ними, у зв'язку з нестандартними індивідуальними особливостями обдарованих дітей.

Чим раніше розпочати розвиток здібностей і талантів, тим більше шансів на їх розкриття. На жаль, популярний вислів «талант себе виявить» не відповідає дійсності. Спостереження свідчать, що в ранньому віці діти часто приховують свої здібності, якщо дорослі не оцінюють їх належним чином [3, 98].

Вихователю у своїй роботі може використовувати психодіагностичні методи, які допомагають оцінити соціальний розвиток дитини, її творчі здібності, інтелект (тести Торренса, «ШТРР», тести інтелекту Векслера,

Айзенка). Проте часто показники тестів на інтелект не можуть повністю виявити творчу обдарованість дитини. Ці тести потрібно доповнювати відомостями батьків, даними спостережень за дитиною.

Під час проведення практичних досліджень необхідно вказувати, що виявлення обдарованих і талановитих дітей – це тривалий процес. Тому у своїй роботі вихователю слід використовувати спостереження батьків, особистих спостережень протягом кожного року [6, 41].

Д. В. Ушаков підкреслює, що в роботі з обдарованими дітьми, передусім, слід виділити такі напрями:

1. Контроль за нервово-фізичним навантаженням дитини, що створюється діяльністю й вимогами вихователів і батьків. Обдаровані діти часто зовні досить стійкі до перевантажень, і дорослим не просто перебороти спокусу вкласти в дитину якнайбільше інформації, навичок тощо. Тим часом перевантаження для неї так само небезпечні, як і для звичайної дитини.

2. Консультативна та просвітницька робота з дорослими, що має множинні завдання:

- по-перше, дуже важливо стежити за тим, щоб дорослі не «експлуатували» здібності дитини на шкоду іншим її інтересам і віковим потребам;

- по-друге, необхідно орієнтувати дорослих на цілісний розвиток дитини, у тому числі тих сторін її психіки, її «Я», у яких вона не проявляє себе яскраво;

- по-третє, консультативна допомога спрямована на вироблення педагогами й батьками стилю ефективного спілкування з обдарованою дитиною, адекватної оцінки її вчинків, розуміння її поведінкових проявів.

3. Методична допомога вихователям у підготовці й реалізації індивідуальної програми навчання обдарованої дитини [10, 63].

У цілому Д. В. Ушаков виділив такі напрями роботи психолога й вихователя з обдарованими дітьми:

1. Проведення психологічної діагностики.

2. Психолого-педагогічна освіта вихователів і батьків, що має своєю метою розширення їхніх уявлень про природу та прояв обдарованості, особливості навчання й виховання обдарованих дітей тощо.

3. Створення в ДНЗ соціально-психологічних умов для прояву й розвитку обдарованості дошкільників.

4. Надання психологічної допомоги дітям і педагогам у вирішенні виникаючих у них проблем.

5. Формування в дошкільному співтоваристві певної психологічної установки у відношенні обдарованості: обдарованість – це унікальний цілісний стан особистості дитини, це велика індивідуальна й соціальна цінність, вона має потребу у виявленні та підтримці, але не повинна використовуватися як засіб забезпечення престижу ДНЗ.

6. Створення різноманітних гуртків, груп для розвитку саме обдарованих дітей [10, 59].

Саме напрями психологічної діяльності з обдарованою дитиною в ДНЗ представлені в такий спосіб:

1. Допомога обдарованим дітям у соціально-психологічній адаптації. До завдань психолога й вихователя має входити робота, спрямована на розширення соціального досвіду дошкільників, усвідомлення особливостей різних форм соціальних контактів, розширення репертуару їхнього соціального поведіння.

2. Організація в ДНЗ психологічного середовища, що підтримує та розвиває ідею унікальності кожної дитини, цінності та значимості її здібностей і можливостей. Саме таке психологічне оточення на противагу конкуренції, самоствердженню за рахунок інших, дозволяє максимально розкрити потенціал кожного дошкільника.

3. Організація спеціальних умов для всебічного, цілісного психологічного розвитку дітей.

4. Надання дошкільникам методичної, технологічної допомоги в розвитку різних психологічних особливостей і властивостей, удосконаленні своїх здібностей. Психолог і вихователь повинен надавати допомогу у виробленні навичок саморозвитку, самовдосконалення, самовиховання [5, 428].

Висновки. У контексті глобальної проблеми підвищення якості освіти передові країни світу приділяють велику увагу розвитку обдарованої особистості, і ця діяльність є складовою їх державної політики в галузі освіти. Ураховуючи об'єктивний інтерес світової спільноти до творчого, інтелектуального ресурсу можна спрогнозувати посилення цієї позитивної тенденції у XXI ст. Аналіз психолого-педагогічних досліджень дає змогу виокремити різні підходи до трактування обдарованості: як високий рівень розумових і спеціальних здібностей; як системне утворення особистості, що є певним стимулятором творчої діяльності; як високий рівень розумового розвитку, що є наслідком природних задатків і сприятливих умов виховання; як індивідуально-своєрідне поєднання взаємодіючих і взаємодоповнюючих здібностей у функціональній системі діяльності, що забезпечують можливий успіх у цій діяльності; як загальні здібності, що виступають ступенем інтелектуально-мотиваційного розвитку тощо. Обдарованість дитини проявляється й розвивається насамперед у творчій діяльності та зумовлюється мотивацією навчальної діяльності, характерологічними й індивідуальними особливостями прояву. З'ясувавши особливості обдарованих дітей, їх несхожість, можна зрозуміти творчий потенціал таких дітей і напрями, якими його слід розвивати й допомагати не загубитися в «сірій масі» вихованців. Вихователь повинен організувати свою роботу з такими дітьми ще з ранніх років, адже чим раніше розпочати розвиток здібностей і талантів, тим більше шансів на їх розкриття. Для успішної роботи

з обдарованими дітьми вихователю необхідно використовувати у своїй роботі систему пошуку обдарованих і талановитих дітей; виявляти здібності дітей за такими параметрами (характеристика уваги; особливості мислення; характеристика пам'яті; особливості темпераменту) та насамперед проявляти педагогічну майстерність у роботі з ними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова Е. С. Одаренность малыша: раскрыть, понять, поддержать / Е. С. Белова. – М. : Прогресс, 1998. – 251с.
2. Веліканова А. П. Обдарована дитина – хто вона? / А. П. Веліканова // Психолог. – 2006. – Листоп. (№ 42). – С. 18–21.
3. Робота з обдарованими дітьми / М. О. Володарська, А. І. Настенко, О. М. Півлаєва та ін. – Х. : Видавнича група «Основа», 2010. – 190 с.
4. Гільбух Ю. З. Розумово обдарована дитина. Психологія, діагностика, педагогіка / Ю. З. Гільбух. – К. : РОВО «Укрвузполіграф», 1992. – 84 с.
5. Киричук О. В. Основи психології : підручник / О. В. Киричук, В. А. Роменець. – К. : Либідь, 1995. – 632 с.
6. Лейтес Н. С. Способности и одаренность в детские годы / Н. С. Лейтес. – М. : Академия, 1984. – 123 с.
7. Лейтес Н. С. Психология одаренности детей и подростков / Н. С. Лейтес. – М. : Изд. Центр «Академия», 1996. – 416 с.
8. Сологуб Н. Обдаровані діти: психологічні проблеми розвитку навчання і виховання / Н. Сологуб // Психолог. – 2012. – Січень (№ 2). – С. 14–19.
9. Тесленко В. В. Проблеми розвитку обдарованості в історії та теорії педагогіки / В. В. Тесленко // Шлях освіти. – 2002. – № 4. – С. 32–35.
10. Ушаков Д. В. Психология одаренности: от теории к практике / Д. В. Ушаков. – М. : ИП РАН, 2000. – 96 с.
11. Фіцула М. М. Педагогіка / М. М. Фіцула. – К. : Академія, 2000. – 453 с.

РЕЗЮМЕ

Проценко И. И., Сипко Ю. А. Психолого-педагогические аспекты работы с одаренными детьми дошкольного возраста.

В статье рассмотрены основные подходы к определению понятия «одаренность» и «одаренные дети» и на их основе проанализированы характерные особенности одаренных детей. В представленной статье описаны и охарактеризованы основные направления работы с одаренными детьми в дошкольном учебном заведении. Установлено, что системная работа воспитателя ДОО с одаренными детьми специализируется на использовании различных психодиагностических методик, методов, форм, которые могут быть дополненными анкетами родителей и наблюдениям воспитателей и психологов с ребенком. Выяснено, что одаренность ребенка проявляется и развивается, прежде всего, в творческой деятельности и обуславливается мотивацией учебной деятельности, характерологическими и индивидуальными особенностями проявления.

Ключевые слова: одаренность, одаренный ребенок, особенности одаренных детей, работа с одаренными детьми, воспитатели, дошкольные учебные заведения, направления работы с детьми, системная работа воспитателя.

SUMMARY

Protsenko I., Sipko Y. The psychological and pedagogical aspects of work with gifted children of preschool age.

The article examines the main approaches to the definition of «genius» and «gifted children». On the basis of the essence of these concepts the characteristic features of gifted children are analyzed, the main directions of work with gifted children in preschool are described. It is established that systematic work of the educator DOE with gifted children specializes in the use of various psycho-diagnostic techniques, methods, forms, which can be supplemented by questionnaires of the parents and observations of the teachers and psychologists with a child.

In the present article the global problems of improving the quality of education in the advanced countries where much attention is paid to the development of talented individuals and this activity is a component of the state policy in the field of education are analyzed. Given the objective interest of the world community for creative, intellectual resource, you can predict strengthening this positive trend in the twenty-first century. The analysis of psychological and pedagogical studies can highlight different approaches to the interpretation of giftedness: a high level of mental and special abilities; as a system of person's education that is a specific stimulator of creative activity; a high level of mental development, which is a consequence of the natural inclinations and favourable conditions of education; as individually unique combination of interactive and complementary abilities in functional system activity, providing a possible success in this activity; general competencies, which are the degree of intellectual and motivational development, etc. Genius child manifests and develops primarily in creative activity and is determined by the motivation of educational activity, character and individual characteristics. To find out the features of gifted children, their dissimilarity is possible to understand the creative potential of these children and the direction that it should develop and help not to get lost in the «grey mass» of students. The teacher should organize his work with these children from an early age, since the earlier you start the development of abilities and talents, the more chances to disclosure them. For successful work with gifted children the teacher should use the search system of gifted and talented children; the ability to identify children on the following parameters (characteristics of attention; especially of thinking; memory feature; peculiarities of temperament) and above all to demonstrate pedagogical skills in working with them.

In the present article the main directions identify gifted children based on age differences. It is found that the majority of gifted children is committed to leadership in one or other joint activities. When it comes to creative play, these children often choose a role of adult and compete with other children. These are quite responsible and self-critical children who have themselves to a high standard and don't like when they focus on, discuss their exclusivity. Gifted children are far ahead of their peers in moral development, actively striving for justice and truth, they also present an interest in spiritual values.

Key words: talent, a gifted child, especially gifted children, working with gifted children, teachers, pre-school education, areas of work with children, systematic work of an educator.